

УДК: 378.093.2:[57:61]:174

DOI 10.31652/2415-7872-2019-58-9-13

БІОЕТИКА ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ

Н. Л. Черчик

У статті розкрито проблеми біотичних ціннісних орієнтацій молоді в сучасних умовах, які надзвичайно важливі у зв'язку із зростаючими вимогами до формування активної творчої особистості, здатної знайти своє місце в житті. Професійна підготовка майбутніх медичних фахівців зумовлена тим, що в сучасних умовах розвитку соціуму намітилася тенденція ігнорування моральних проблем надання медичної допомоги на користь економічних інтересів, медична допомога стала перетворюватися на медичні послуги як об'єкт торгівлі, а медичний фахівець – виступати підприємцем. Інтенсивний розвиток і технологічне перетворення медичної практики на початку XXI століття зумовили потребу в новому, біоетичному мисленні, наявності в медичних фахівців ціннісних орієнтацій професійної діяльності, що мають нову, біоетичну спрямованість. Людство, опинившись перед проблемою виклику з боку власних науково-технічних досягнень, вимушене було створити щит для себе та «приниженого» довкілля. Саме в цій функції нині бачиться головне призначення біоетики.

Ключові слова: біоетика, біотичне мислення, професійна підготовка майбутніх медичних фахівців, професійна етика, професійно-етичні знання, медичний коледж, педагогічні умови формування професійної етики, навчальні дисципліни, виробнича практика.

BIOETHICS AS A PHENOMENON OF MODERNITY

N. Cherchyk

The article deals with the problems of biotic value orientations of youth in modern conditions, which are extremely important in connection with the growing requirements for the formation of an active creative person who can find his(her) place in life. The professional training of future medical professionals is due to the fact that in today's conditions of development of society there has been a tendency to ignore the moral problems of providing medical care in favor of economic interests, medical care has begun to turn into medical services as an object of trade, and a medical professional has started to act as an entrepreneur. The intensive development and technological transformation of medical practice at the beginning of the 21st century led to the need for a new, bioethical thinking, the presence in the medical profession of value orientations of professional activities with a new, bioethical orientation. Humankind, faced with the problem of challenging its own scientific and technological achievements, had to create a shield for itself and the "humiliated" environment.

It is in this function that we see the main purpose of bioethics, the study of the content of modern society and the formation of the bioethical culture of future medical professionals. Shaping of professional ethics in students during the educational process at medical college (shaping of professional bioethics in future medical staff; creation of an educational environment in the medical college, which ensures positive motivation for students to form a bioethical culture; provision of the moral and ethical orientation of the contents of the educational, practical, professional, pedagogic, public activities of students; organization of ethical and pedagogical interaction "student – student", "student – teacher", "student – practicing medical professional", student – patient").

The present-day healthcare industry requires from all those, who are directly or indirectly connected with the living processes of its phased implementation, a fully formed professional bioethics of future medical professionals, readiness for professional development and self-development. Changes in human nature occur in borderline life situations, which are studied by bioethics.

Key words: bioethics, bioethical thinking, professional training of future medical specialists, professional ethics, professional and ethical knowledge, medical college, pedagogical conditions for the formation of professional ethics, educational disciplines, work experience internship.

Гуманізація сучасної науки не може здійснюватися без розвитку етичних принципів. Розроблення й застосування багатьох новітніх біотехнологій, які включають методи генної терапії, клонування, використання стовбурових клітин, пересадку органів, тканин, і непередбачуваність їх наслідків вимагають належної уваги з точки зору біоетики. Нині виникло ще немало нових проблем, розв'язання, яких тісно пов'язане з біоетикою. Найбільш актуальними з них є розроблення та поширення нанотехнологій, наноматеріалів і біобезпека.

Трансформація ціннісних підстав медичної професії і, відповідно, професійної підготовки майбутніх медичних фахівців зумовлена тим, що в сучасних умовах розвитку соціуму намітилася тенденція ігнорування моральних проблем надання медичної допомоги на користь економічних інтересів, медична допомога стала перетворюватися на медичні послуги як об'єкт торгівлі, а медичний фахівець – виступати підприємцем. Осмислення цих тенденцій в останній третині XX століття породило протест світової громадськості та відродження ідей гуманізму і самоцінності людини та її життя, переосмислення сенсу буття людини і людства, формування нових цінностей суспільства, що отримали в науці та громадській практиці назву «біоетичні». Інтенсивний розвиток і технологічне перетворення медичної практики на початку XXI століття зумовили потребу в новому, біоетичному мисленні, наявності в медичних фахівців ціннісних орієнтацій професійної діяльності, що мають нову, біоетичну спрямованість.

Необхідно відзначити, що в цілому питання адекватності сучасним соціально-економічним змінам вдосконалення медичної освіти активно відображаються в наукових дослідженнях останніх десятиліть і більшість із них розглядають особистісне, у тому числі аксіологічне, становлення медичного фахівця. Так, у педагогічній психології досліджені проблеми формування професійного мислення медичного працівника, про що свідчать дослідження В. Баруховича, І. Булах, О. Бульбу, Г. Василенко, О. Волосовця, М. Воронова, І. Геленко, А. Дьоміна, А. Зіменковського, П. Кондратенко, І. Кочіна, О. Кривонос, І. Кузнецової, Ю. Кундієва, М. Купновицької-Сабадош, Т. Лебединець, В. Москаленко, М. Мруги, В. Ороховського, А. Полякова, Ю. Поляченко, О. Уваркіної, О. Шушляпіна, Ю. Юсеф та ін. У дослідженнях із педагогіки більшою мірою вивчені питання організації ефективного професійного навчання майбутніх медичних фахівців. Варто зазначити, що кількість наукових досліджень, присвячених проблемам підготовки медиків, значно менша, ніж, наприклад, досліджень щодо проблем професійної підготовки педагогів, менеджерів і фахівців соціальних структур.

Мета статті – розкриття проблеми біоетичних ціннісних орієнтацій молоді в сучасних умовах, надзвичайно значущих у зв'язку зі зростаючими вимогами до формування активної творчої особистості, здатної знайти своє місце в житті.

Актуальність дослідження змісту сучасного суспільства і формування біоетичної культури працівників будь-якої сфери діяльності, що відповідає їм, зумовлюється тим, що в XXI столітті в світовій суспільній свідомості з'явилися песимістичні ідеї й настрої, пов'язані з прогнозом загибелі людини як виду й біосфери в цілому, що називаються нині біоетичним алармізмом (від англ. *alarmism* – паніка, тривога). Суттю його стала поява біоетики як нової галузі знання, а саме поняття «біоетика» символізує нині найбільш значущі зміни в сучасному суспільстві, сучасній культурі, пов'язаній, передусім, із прогресом біомедичної науки та впровадженням новітніх технологій у практику охорони здоров'я.

Термін «біоетика» ввів у 1927 році Фріц Ягр у статті «Біоетичний імператив», як поняття про моральні засади використання лабораторних тварин і рослин [13; 17]. Сучасне уявлення про біоетику розробив у 1971 році американський біохімік Ван Ренсселер Поттер з метою виокремлення вчення про моральність людської поведінки з позиції біологічно-медичної галузі й інших соціально-орієнтованих наук про життя. Подальший розвиток біоетики пов'язаний з ім'ям голландського лікаря Андре Хеллегерса. Для нього характерний розгляд біоетики як простору діалогу між медициною і філософією. Розуміння біоетики в його концепції як дисципліни, покликаній синтезувати медичні й етичні знання, одержало значне поширення й приходить на зміну поттерівському розумінню.

Осмислення суті «біоетичного повороту» громадянської свідомості привело до виникнення нової категорії громадських цінностей – цінностей біоетичних, які доцільно розглянути як реально наявний соціально-педагогічний феномен. Соціально-педагогічний характер цього феномену відображається в тому, що біоетичні цінності, з одного боку, породжені соціальними чинниками й розвиваються в контексті соціальних змін, а з іншого боку, їх осмислення й привласнення підрастаючими поколіннями не відбувається стихійно, автоматично, а вимагає спеціального педагогічного супроводу в цілеспрямовано створюваних і керованих освітніх системах. Проектування й забезпечення таких педагогічних систем вимагає розгляду категорії «біоетика» й пов'язаних із нею термінів і понять.

Реальність біоетики проблематизували в 70-90-х роках минулого століття праці В. Поттера «Біоетика, міст в майбутнє» (1971), «Глобальна біоетика» (1988); Е. Нойманна «Глибинна психологія і нова етика» (1999); Р. Дворкіна «Панування життя» (1995); М. Чарлзуерта «Біоетика в ліберальному суспільстві» (1993) та ін. На початку нового століття гостроту проблем позначили праці Ф. Фукуями «Наше постлюдське майбутнє» (2004) і Ю. Хабермаса «Майбутнє людської природи» (2002). У цих роботах біоетика пов'язувалась, передусім, із розвитком біотехнологій. У сучасній вітчизняній науці також є фундаментальні роботи, виконані в останні десять років і спеціально присвячені біоетичній проблематиці. Науковці підкреслюють, що становлення біоетики як сучасної міждисциплінарної сфери знань пов'язане з переосмисленням «антропологічних» концепцій минулих століть, актуалізацією тих гуманістичних переконань на природу й суспільство, де вищою моральною цінністю є Людина.

Термін «біоетика» утворено з двох слів грецького походження: «bios» – життя та «ethos» – звичай. Перша складова терміну вказує на те, що етичні цінності не можна розглядати поза біосферою, її об'єктами й процесами. Інша – учення про цінності, ідеали, характер, мораль, цілі та вчинки людини, правила поведінки індивідів у суспільстві. Також під етикою розуміють і моральні стандарти [5, с. 69].

Біоетика – це наука, яка визначає норми поведінки людини у сфері життя та здоров'я відповідно до раціональних і моральних засад, новий вид мудрості, що вказує, як саме використовувати наукові знання для забезпечення соціальних благ. Біоетика захищає фундаментальні людські цінності – право на життя, автономію та свободу вибору, доповнює їх етичними принципами: благоговіння перед життям і моральною відповідальністю за все, що живе [5, с. 69].

Предметом вивчення біоетики як науки є людська поведінка в біолого-медичній галузі, а також у сфері охорони здоров'я щодо моральних норм і цінностей [7, с. 16].

У першому виданні Енциклопедії з біоетики (Encyclopedia of Bioethics, 1978) було сформульовано визначення біоетики, що визнається найбільш відомим, – «систематичне вивчення людської поведінки в межах науки про життя і здоров'я, досліджене в світлі цінностей і принципів моралі» [12; 16]. Нарешті, біоетикою називають академічну дисципліну, яку викладають студентам філософських, біологічних і медичних факультетів університетів і медичних коледжів.

Особливого значення для втілення принципу пріоритетності здоров'я в усіх сферах життя набуває чітке розуміння майбутніми медичними фахівцями біоетичних та медико-соціальних принципів збереження здоров'я пацієнта, покращення якості й тривалості його життя. Одним із основних завдань вищої медичної освіти є формування біоетичного світогляду майбутніх медичних фахівців щодо профілактики захворювань, розробка моральних і законодавчих заходів, спрямованих на збереження здоров'я людини, попередження шкідливих звичок і соціально-небезпечних захворювань, упровадження в медичну практику новітніх біотехнологій без загрози здоров'ю людини та суспільства [2, с. 26].

Саме тому біоетика вимагає від усіх, хто прямо чи опосередковано пов'язаний із життєвими процесами або модифікує окремі види живих істот, дотримуватися морально-етичних і правових ідеалів і принципів, які й виступають філософськими основами біоетики. Гуманізація свідомості, усвідомлення людиною сенсу свого буття в духовному й практичному перетворенні світу, морально-ціннісне ставлення до всього живого на нашій планеті й поза нею має стати етико-правовим імперативом у її науково-практичній, суспільній, культуротворчій та освітній діяльності [1, с. 32].

Нині фактично вся діяльність людства забарвлена проблематикою біоетики. Ця проблематика досліджується в контексті двох головних питань: по-перше, завдань збереження біосфери й глобального виживання цивілізації; по-друге, завдання збереження природи людини. Людство, опинившись перед проблемою виклику з боку власних науково-технічних досягнень, вимушене було створити щит для себе та «приниженого» довкілля. Саме в цій функції нині бачиться головне призначення біоетики.

Останнім часом постає питання про необхідність вироблення нового підходу до етично-правових аспектів професійної діяльності, що розробляється в межах біоетики. Важливим кроком у цьому напрямі стало виокремлення принципів Т.Бошама, Дж. Чайльдресса [10] й системи правил у медичній діяльності: правдивості, приватності, конфіденційності, вірності, інформованої згоди.

Появу біоетики як галузі наукового знання пов'язують, передусім, із діяльністю людини в сфері біології й медицини, коли на межі 60-70-х років минулого століття проти цих наук стали висуватися серйозні звинувачення, пов'язані зі зростаючою тривогою про активне втручання, що почалося, в біологічну природу людини, в процеси її репродукції, зародження життя й вмирання, у саму біологічну суть людини й людства як біологічного виду [9; 14; 15].

Біоетика в останні десятиріччя все більше привертає до себе увагу не тільки науковців, а й широкого кола громадськості. Актуальність біоетичних досліджень зумовлена, перш за все: 1) етичними проблемами, що виникли внаслідок появи новітніх технологій та наноматеріалів і безпрецедентними можливостями втручання в природу людини; 2) необхідністю вирішення світоглядних проблем, пов'язаних з життям і смертю, тобто проблем, вирішення яких неможливе в межах лише медицини; 3) необхідністю гуманізації й гармонізації відносин у сфері «культура – природа», а також відмови від вузько-утилітарного, суто прагматичного ставлення до тварин (як і до природи взагалі); 4) нагайною потребою у виробленні норм і принципів, що регулюють різні аспекти ставлення людей до тварин [3, с. 33].

Загальновизнаним фактом науково-технічного прогресу на сьогоднішній день у медицині та біології всього світу є визначальна роль наноматеріалів. Унікальні властивості наноматеріалів є важливими для медицини, фармакології, фармації, сільського господарства, технічної промисловості. Розроблення лікарських засобів із використанням нанотехнологій відбувається активно в різних державах світу, але суттєвою проблемою постають такі важливі питання як їх токсичність і аналіз віддалених результатів впливу того чи іншого нанопрепарату на організм. Європейська конференція «Нанотехнології: критична галузь у професійній безпеці здоров'я» (2007 р.) констатувала той факт, що досвід людства у

використанні наночастинок досить малий, а можливий вплив комплексу їх властивостей на людський організм поки що мало вивчено. Тому до нанотехнологій необхідно застосовувати принцип перестороги та забезпечувати жорсткий контроль за безпечністю наночастинок на всіх етапах їх розроблення та застосування [4; 6; 8; 11].

На сучасному етапі виділяють два аспекти біоетики, один з яких пов'язаний з етичними проблемами медицини, інший – з етичними питаннями ставлення людини до тварин. У структурі кожного з зазначених аспектів біоетичного знання вирізняють рівні різного статусу – рівень, що більш наближається до загально-філософського і рівень суто прикладний. Деякі автори до біоетики відносять тільки моральні проблеми медицини, а питання, що належать до сфери ставлення людини до тваринного світу, вважають притаманними екологічній етиці. Проте всі фахівці визнають, що на сучасному етапі біоетичні проблеми набувають глобального характеру, тому формування екологічної і біоетичної свідомості стає одним з головних завдань у викладанні біоетики [3, с. 34].

Людське здоров'я і життя, а також збереження всього живого виступають об'єктом не лише науково-біологічного пізнання, а й соціогуманітарних дисциплін. Це сприяло розвитку інтегральної науки – біоетики, що вивчає морально-правові інновації в суспільній свідомості й поведінці людей щодо один одного та всього живого у світі, які необхідні для усвідомлення людьми соціальної відповідальності за результати своєї діяльності. Біоетика – це інший світогляд, інший тип мислення, інша філософія життя щодо формування нового гуманного ставлення до живої природи такою ж мірою, як і в міжособистісних відносинах, так і в ставленні до самої себе [1, с. 31-32].

Отже, доведено, що філософсько-антропологічні підстави біоетики дійсно наявні та локалізуються в сфері методології, тобто тих способів і шляхів, якими йде ця дисципліна у вивченні моральних дилем. Можна сформулювати такі **висновки**:

1) людина в біоетиці виступає в якості предмета дослідження, але часто присутня в імпліцитному (прихованому) вигляді й не декларується в цій іпостасі. Проте, очевидно, що суперечки між прихильниками й противниками еутаназії, абортів клонування, генної інженерії розгортаються з приводу людської природи;

2) конкретною формою розгляду людини в біоетиці виступає дискусія, і протиріччя концепції вибудовують полярні, дзеркально протилежні моделі людини, за допомогою яких далі обґрунтовують свої аргументи. Щодо кожного дискусійного питання виділяються ТАК-концепції і НІ-концепції, яким відповідає своя особлива антропологія;

3) біоетиці присутня низка варіативних моделей людини, які не пов'язані одна з іншою і ніяк не виводяться з поняття людської природи. Навпаки, вони демонструють, що на зміну есенціалізму в розумінні людини приходить антропологія мінливої людини. Зміни людської природи відбуваються в прикордонних життєвих ситуаціях, які і вивчає біоетика. Мова йде про моделі смертельно хворої людини, людського ембріона, штучної людини «з пробірки», донора та реципієнта тканин і органів людини, генетично модифікованої людини (мутанта, клону), людини як об'єкта біомедичного експериментування;

4) різноманіття моделей людини в біоетиці кидає виклик філософській антропології метафізичного типу, а принципова відкритість біоетичних проблем задає відкритість і незавершеність людської природи. У гносеологічному сенсі це означає незбагненність людини, а в онтологічному – відкритість, розімкнення людської природи, а також перспективу постлюдського майбутнього.

Література

1. Карпова І. Д. Біоетика: соціально-культурний аспект / І. Д. Карпова, Ю. Ю. Сугрובה // Шостий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю. – Київ, 2016. – С. 31-32.
2. Кишкан І. Г. Біоетичні проблеми збереження здоров'я людини в процесі викладання основ біоетики та біобезпеки лікарям і провізорам / І. Г. Кишкан // Педагогіка здоров'я: зб. наук. праць VII Всеукр. наук.-пр. конф. (м. Чернігів, 7-8 квітня 2017 р.): в 2 т. / ред. колегія С. М. Шкарлет та ін. – Чернігів, 2017. – Т. 2. – С. 24-26.
3. Кузьмінська Н. М. Біоетика у сучасному світі / Н. М. Кузьмінська, Т. М. Приходько // Шостий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю. – Київ, 2016. – С. 33-34.
4. Кундієв Ю. І. Біоетика – шлях до більш майбутнього / Ю. І. Кундієв // Четвертий Національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, Київ, 2010. – С. 28-30.
5. Кучера Т. Біоетика: огляд найактуальніших проблем [Електронний ресурс] / Т. Кучера // Університетська кафедра. – 2014. – № 3. – С. 67-91. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukaf_2014_3_9.
6. Трахтенберг І. М. Етичні аспекти впровадження наноматеріалів / І. М. Трахтенберг, О. Л. Апіхтіна, Н. М. Дмитруха // Четвертий Національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, Київ, 2010. – С. 81-82.
7. Турак Й. А. Етичні та правові засади медичного втручання : з погляду лікаря-практика / Й. А. Турак. – Ужгород : ВАТ «Вид-во «Закарпаття», 2002. – 192 с.
8. Чекман І. С. Нанофармакологія / І. С. Чекман. – Київ : Задруга, 2011. – 424 с.
9. Beauchamp T. L., Childress, J. F. Principles of biomedical ethics // Oxford University Press. New York. – 1995.
10. Berna A. Human Rights in Medical Ethics Education / A. Berna // Journal of the International Association of Medical Science Educators. – 2004. – № 14. – PP. 5-7.

11. Dreher K. L. Health and environmental impact of nanotechnology: toxicological assessment of manufactured nanoparticles / K. L. Dreher // *Toxicol. Sci.* – 2004. – Vol. 77. – № 1. – P. 3-5.
12. Ethics. International Encyclopedia of Ethics / Ed. I. K. Roth. L. – Chicago. 1995.
13. Goldim J. R. (2009). Revisiting the beginning of bioethics: The contribution of Fritz Jahr (1927). *Perspect Biol Med*, Sum, 377-380.
14. Potter V. R. Bioethics: bridge to the future // Prentice Hall. – Englewood Cliffs (NJ), 1971.
15. Reich W. T. (ed). Encyclopedia of bioethics (revised edition) // Simon & Schuster Mac-Millan. – New York, 1995.
16. Rokeach M. The nature of human values. – N.Y., Free Press, 1973. – 341 p.
17. Sass H. M. (2007). Fritz Jahr's 1927 concept of bioethics. *Kennedy Inst Ethics J*, 17(4), Dec, 279-295.

References

1. Karpova I. D. Bioety'ka: social'no-kul'turny'j aspekt / I. D. Karpova, Yu. Yu. Sugrobova // Shosty'j nacional'ny'j kongres z bioety'ky' z mizhnarodnoyu uchastyu. – Ky'yiv, 2016. – S. 31-32.
 2. Ky'shkan I. G. Bioety'chni problemy' zberezheniya zdorov'ya lyudy'ny' v procesi vy'kladannya osnov bioety'ky' ta biobezpeky' likaryam i provizoram / I. G. Ky'shkan // *Pedagogika zdorov'ya: zb. nauk. prac' VII Vseukr. nauk.-pr. konf. (m. Chernigiv, 7-8 kvitnya 2017 r.): v 2 t. / red. kolegiya S. M. Shkarlet ta in.* – Chernigiv, 2017. – T. 2. – S. 24-26.
 3. Kuz'mins'ka N. M. Bioety'ka u suchasnomu sviti / N. M. Kuz'mins'ka, T. M. Pry'xod'ko // Shosty'j nacional'ny'j kongres z bioety'ky' z mizhnarodnoyu uchastyu. – Ky'yiv, 2016. – S. 33-34.
 4. Kundiyeu Yu. I. Bioety'ka – shlyax do bil'sh majbutn'ogo / Yu. I. Kundiyeu // Chetverty'j Nacional'ny'j kongres z bioety'ky' z mizhnarodnoyu uchastyu, Ky'yiv, 2010. – S. 28-30.
 5. Kuchera T. Bioety'ka: oglyad najaktual'nishy'x problem [Elektronny'j resurs] / T. Kuchera // *Univertsytets'ka kafedra.* – 2014. – # 3. – S. 67-91. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukaf_2014_3_9.
 6. Traxtenberg I. M. Ety'chni aspekty' vprovadzhennya nanomaterialiv / I. M. Traxtenberg, O. L. Apy'xtina, N. M. Dmy'truha // Chetverty'j Nacional'ny'j kongres z bioety'ky' z mizhnarodnoyu uchastyu, Ky'yiv, 2010. – S. 81-82.
 7. Turak J. A. Ety'chni ta pravovi zasady' medy'chnogo vtruchannya : z poglyadu likarya-prakty'ka / J. A. Turak. – Uzhgorod : VAT «Vy'd-vo «Zakarpattya», 2002. – 192 s.
 8. Chekman I. S. Nanofarmakologiya / I. S. Chekman. – Ky'yiv : Zadruga, 2011. – 424 s.
- Beauchamp T. L., Childress, J. F. Principles of biomedical ethics // Oxford University Press. New York. – 1995.
- Berna A. Human Rights in Medical Ethics Education / A. Berna // *Journal of the International Association of Medical Science Educators.* – 2004. – № 14. – PP. 5-7.
- Dreher K. L. Health and environmental impact of nanotechnology: toxicological assessment of manufactured nanoparticles / K. L. Dreher // *Toxicol. Sci.* – 2004. – Vol. 77. – № 1. – P. 3-5.
- Ethics. International Encyclopedia of Ethics / Ed. I. K. Roth. L. – Chicago. 1995.
- Goldim J. R. (2009). Revisiting the beginning of bioethics: The contribution of Fritz Jahr (1927). *Perspect Biol Med*, Sum, 377-380.
- Potter V. R. Bioethics: bridge to the future // Prentice Hall. – Englewood Cliffs (NJ), 1971.
- Reich W. T. (ed). Encyclopedia of bioethics (revised edition) // Simon & Schuster Mac-Millan. – New York, 1995.
- Rokeach M. The nature of human values. – N.Y., Free Press, 1973. – 341 p.
- Sass H. M. (2007). Fritz Jahr's 1927 concept of bioethics. *Kennedy Inst Ethics J*, 17(4), Dec, 279-295.